

LYNN BERGER

DE TWEEDE

OVER HET ZIJN EN KRIJGEN VAN
EEN TWEEDE KIND

*de
Correspondent*

Reacties op *De tweede*

‘Een feest der herkenning voor een toch vaak onderschatte grootse gebeurtenis in een mensenleven: het krijgen van een tweede. Het boek heeft van mij een betere mama gemaakt voor m’n tweede dochter en een begripvollere moeder voor m’n eerste. Ik zou het elke moeder of vader die een tweede (of derde of vierde) verwacht cadeau doen.

Niet alleen omdat de nieuwe samenstelling van het gezin en daarmee gepaard gaande uitdagende situaties wel wat humor kunnen gebruiken (ik heb een paar keer hardop moeten lachen bij het lezen van dit boek), maar ook omdat je beter voorbereid bent op een situatie die je denkt te kennen, maar die, zo blijkt in de praktijk, compleet anders is.’

Nina Pierson, ondernemer

‘Ontroerend en nadenkend boek over de liefde als oneindige grondstof. Lynn Berger bewijst maar weer eens dat ze de hardste denker over de zachtste onderwerpen is.’

Marja Pruis, schrijfster

‘Herhaling is een vorm van vernieuwing, schrijft Lynn Berger, maar dit boek is er voor het eerst. En dat is maar goed ook. Op nuchtere en toegankelijke wijze beschrijft ze hoe het is: een tweede kind krijgen. En wat de kracht is van herhaling.’

Roos Schlikker, journalist

‘Eindelijk een boek dat de hoogte- en dieptepunten van het ouderschap op prachtige wijze verenigt.’

Ernst-Jan Pfauth, ondernemer

‘Een boek over het zijn en krijgen van een tweede kind, maar nog veel meer over de verhalen en verwachtingen die ons vormen – als ouder en als kind. Lynn Berger verweeft moeiteloos het persoonlijke met het universele, het intieme met het beschouwende. Het levert een origineel en verrassend boek op, dat ontroert zonder sentimenteel te zijn.’

Niña Weijers, schrijfster

© 2019 De Correspondent

Ontwerp omslag en binnenwerk: Leon Postma

Art direction: Harald Dunnink

Illustratie auteur: Cléa Dieudonné

Redactie: Harminke Medendorp

Eindredactie: Andreas Jonkers

Correctie: Annelieke Tillema

Vormgeving: Pre Press Media Groep

Drukken en binden: Tim Beijer Producties

ISBN 9789082821697

NUR 320

www.decorrespondent.nl

LYNN BERGER

DE TWEEDE

**OVER HET ZIJN EN KRIJGEN VAN
EEN TWEEDE KIND**

*de
Correspondent*

Love set you going like a fat gold watch.
The midwife slapped your footsoles, and your bald cry
Took its place among the elements.

– *Sylvia Plath, 'Morning Song' (1960)*

Inhoud

In verwachting	7
<i>Proloog</i>	
1. ‘Er komt een baby bij’	15
<i>Een kleine geschiedenis van de jaloezie</i>	
2. Uitgaan van het ergste	27
<i>Over de geboorte van de tweede en de weerbaarheid van de eerste</i>	
3. Meer, weer, meer, weer	39
<i>Over het geluk van herhaling en de verwondering van herinnering</i>	
4. Een vlieg die rond mijn oor vloog	57
<i>Over broers, zussen en enig kinderen</i>	
5. Een roedel, een tornado	71
<i>Scènes uit een gezin van vier</i>	
6. Gij zult niet vergelijken	79
<i>Hoe we onze kinderen tot elkaars maatstaf maken</i>	
7. Typisch de tweede	87
<i>Over de mythe van het geboortevolgorde-effect</i>	

8. Zullen we samen lezen?	99
<i>Wat ouders anders doen, de tweede keer</i>	
9. Tijd is een munteenheid	111
<i>Over de vraag hoeveel tijd twee kinderen kosten, en van wie</i>	
10. De dagen gaan langzaam, de jaren gaan snel	125
<i>Hoe kinderen de tijd herscheppen</i>	
11. De lokbaby	135
<i>Over óf we kinderen krijgen, en hoeveel</i>	
Over verwachting	145
<i>Epiloog</i>	
Verantwoording & verder lezen	155
Dankwoord	157
Bronnen	159

In verwachting

Proloog

Vraag iemand waarom hij of zij een kind wil, en het antwoord is waarschijnlijk een lastig te ontwarren kluwen van verlangen, nieuwsgierigheid en iets met ‘de natuur’.

Vraag waarom iemand er nóg een zou wensen, en de reden is doorgaans een stuk eenvoudiger. ‘Je eerste kind’, hoorde ik toen ik rond en zwaar en hoogzwanger was, ‘je eerste kind krijg je voor jezelf. Maar de tweede, die krijg je voor de eerste.’

We zaten aan de rand van de zandbak toen, het was zomer en mijn dochter was met schepjes in de weer. Wie het precies zei, weet ik niet meer. Mijn eigen moeder, misschien? Wat ik me wel herinner is wat die woorden bij me opriepen: een lading grote en kleine vragen, en daarbij een lichte ongemakkelijkheid.

Acht maanden eerder hadden we in de badkamer gezeten. Ik op de wc, mijn vriend en dochter op de koude tegelvloer. Over vijf dagen zouden we haar tweede verjaardag vieren. De test had ik op de wastafel gelegd, het schermpje naar beneden gericht voor extra *suspense*. Eén minuut wachten.

Toen ik het staafje omdraaide vertelde het me wat ik eigenlijk al wist, wat mijn lichaam al had begrepen.

Mijn vriend lachte voorzichtig, ik ook. Ik geloof dat we allebei zochten naar een passende reactie, een die recht zou doen aan de grootsheid van de onthulling – maar mijn dochter werd ongedul-

dig. Ze wilde naar buiten, of in elk geval door naar de volgende gebeurtenis.

Om het moment een beetje te rekken maakte ik nog gauw een foto, haastig en enigszins onscherp. Op die foto houdt mijn vriend met één hand de test omhoog en rust zijn andere hand om het middel van onze dochter. Zij blikt fronsend de camera in, een armpje dramatisch tegen haar voorhoofd geslagen.

Die test zei haar niets, natuurlijk. Maar een projectie is snel gemaakt en nog steeds lees ik, wanneer ik die foto bekijk, in haar uitdrukking iets ominuezers dan de aflopende spanningsboog van een peuter.

Irritatie, misschien, om wat we hadden gedaan. Of bezorgdheid, om wat er stond te gebeuren.

Wat er stond te gebeuren, bij ons, was allesbehalve uitzonderlijk. Waar de gemiddelde Nederlandse vrouw rond 1860 nog vier kinderen kreeg, daar waren dat er honderd jaar later nog maar drie. En na 1970 dook het kindertal zelfs onder de twee.

Sindsdien stellen vrouwen het moederschap steeds een beetje langer uit en neemt het aantal grote gezinnen steeds een beetje verder af. Maar één ding is de afgelopen halve eeuw niet meer veranderd: twee is de norm. Van de Nederlanders díé kinderen krijgen, wenst én realiseert de meerderheid een 'standaardgezin' met twee kinderen.¹

Of, zoals een vriend de moraal ooit oneerbiedig voor me samenvatte: 'Eén kind is geen kind.'

Ook wij stonden op het punt een standaardgezin te worden. Het aftellen was begonnen, het aftellen naar de norm. (En de norm, realiseerde ik me, was een voorrecht. Het was misschien

normaal, een gezin van twee ouders en twee gezonde kinderen, maar vanzelfsprekend was het allerm minst.)

Mijn tweede zwangerschap was gepland en ontzettend gewenst. Net als veel andere ouders gunde ik mijn dochter een broertje of zusje, een speelkameraad en een bondgenoot. Egoïstischer motieven had ik ook. Ik wilde het avontuur nog eens meemaken: de transformatie van het lichaam, een freakshow met mijzelf in de hoofdrol, gevolgd door alles wat daarna zou komen. Het vasthouden van een pasgeboren baby, de verwondering over diens ont-plooiing, het leren kennen van dat nieuwe wezen.

Net als de eerste keer maakte de ontdekking, of eigenlijk de bevestiging, dat ik in verwachting was me zowel opgetogen als opgewonden. Ik herkende het nerveuze, tintelende gevoel dat je krijgt wanneer je ‘ja’ hebt gezegd tegen iets groots waarvan je de gevolgen niet kunt overzien. Het gevoel, ook, wanneer je iets weet dat voor de rest van de wereld nog geheim is.

Maar in tegenstelling tot de eerste keer maakte de opwinding vrij snel plaats voor gedachten en gevoelens waarop ik niet had gerekend.

Terwijl mijn zoon in mijn binnenste begon aan een duizelingwekkende ontwikkeling van klompje cellen naar prehistorisch weekdier naar foetus, begon ik me af te vragen wat zijn aanstaande komst precies betekende.

Wat betekende het, voor mijn vriend en mij, om een kind te krijgen *voor de tweede keer*? Waarom verlangden we eigenlijk naar een tweede? En: de eerste was niets minder dan een wonder geweest, een gebeurtenis zonder precedent, maar wat maakte dat van de tweede? Een herhaling, een bestendiging, een feest der herkenning?

Wat betekende het voor onze eerste dat zij straks niet meer de solitaire ontvanger zou zijn van onze tijd en aandacht, niet langer ons enige object van affectie?

En wat betekende het voor mijn zoon dat hij geboren zou worden in een gezin dat al bestond, dat al een *modus operandi* had gevonden, en zich daarom niet zonder meer om hem heen zou kunnen, of willen, plooiën?

Aan het einde van de winter werden de bewegingen van mijn zoon voor het eerst waarneembaar. Ze begonnen als lastig te duiden trillingen diep vanbinnen, zwak als de ondergrondse signalen van een aardbeving honderden kilometers verderop. Al gauw gingen ze over in strelingen, en die strelingen werden het onmiskenbaar koppeltjeduikelen van een mens in miniatuur.

Maak je geen zorgen, zeiden die duikelingen: ik beweeg, ik leef, ik ben onderweg.

Hier had ik naar uitgekeken, maar de sensatie was niet louter geruststellend. Ik merkte dat ik minder lang bij zijn roerselen stilstond dan ik dat destijds bij het bewegen van zijn zus had gedaan. De reden was die zus zelf: zij leidde af, vrat aandacht, en putte, in al haar kinderlijke onschuld, mijn door zwangerschap behoorlijk geslonken energiereserves volledig uit.

Mijn zoon was dus nog niet eens geboren, of ik gaf hem al minder aandacht dan ik wilde.

De tweede krijg je voor de eerste. Tegen de tijd dat ik dit hoorde, in de zomer bij de zandbak, kon ik het ongemak dat die uitspraak teweegbracht zonder moeite plaatsen. Want was het niet juist de grote vraag wát de eerste precies zou krijgen?

Van wat de uitbreiding ván ons gezin zou doen mét ons gezin had ik ook geen idee. En wat de tweede zelf zou krijgen was al even ongewis.

Pas toen mijn verlof al lang was ingegaan, en het buiten zo heet was geworden dat binnen blijven me de enige optie leek, kwam het bij me op dat er aan de gedachten en gevoelens over mijn tweede zwangerschap bepaalde veronderstellingen ten grondslag lagen.

De automatische aanname, bijvoorbeeld, dat een kind beter af is mét broer of zus dan zonder. Maar ook dat we, met de komst van de tweede, onze eerste niet alleen iets zouden geven, maar haar ook iets zouden afnemen. En de aanname dat de tweede, die überhaupt nooit de exclusiviteit zou kennen waarvan we de eerste zometeen gingen beroven, op voorhand 1-0 achterstond.

De tweede, de troostprijs, de net-niet-winnaar.

Deze aannames kwamen ergens vandaan. Het moest mogelijk zijn uit te zoeken waarvandaan precies, leek me. En om uit te zoeken in hoeverre ze terecht waren.

Ik begreep ook niet waarom ik niet eerder bij deze veronderstellingen had stilgestaan.

Maar gaat het zo niet altijd, dat je denkt te weten waar je aan begint, om vervolgens verrast te worden door de discrepantie tussen concept en uitwerking, tussen idee en realiteit? En is ervaring ook niet, vaak, een vereiste voor reflectie, kun je je van sommige zaken misschien pas afvragen wat ze betekenen wanneer je er al middenin zit – en er geen weg terug is bovendien?

Over het ouderschap zijn boekenkasten volgeschreven – van sprookjesboeken, romans en memoires tot polemieken en essay-

bundels. Op mijn eigen plank staat een aardig rijtje. Maar in verwachting van de tweede ontdekte ik: voor deze nieuwe ervaring hebben we nog weinig woorden. De meeste bespiegelingen op het ouderschap gaan over de verwondering en overrompeling die een eerste kind veroorzaakt. Veel minder vaak beschrijven ze wat er gebeurt wanneer er nog een bij komt.

Het is alsof we het liever over de revolutie hebben dan over de renovatie; liever over vernieuwing en verbazing dan over het bekende liedje. De literatuur rondom dit onderwerp vertelt veel over de spanning van de primeur, maar zwijgt over het plezier van de herhaling.

En dat is niet zo gek: nooit is de impact zo groot, de schok zo hevig, als wanneer je voor het eerst een kind krijgt. Van het ene moment op het andere ben je de wereld van het ouderschap binnengevallen, en eenmaal daar kun je nooit meer terug.

Maar als twee de norm is, wordt het dan niet tijd om uit te zoeken hoe het met de tweede staat? Wat het betekent om een tweede te krijgen en wat het betekent om er een te zijn? Wordt het niet eens tijd om woorden te geven aan hoe het verder gaat wanneer je, met elkaar, nog steviger verankerd raakt in die nieuwe werkelijkheid, de werkelijkheid van het standaardgezin?

Om die vragen over de tweede te beantwoorden dook ik in het werk van psychologen, biologen, neurowetenschappers en demografen. De lege ruimtes in mijn boekenkast begonnen zich te vullen, ook toen mijn zoon er al lang was. En hoe meer ik las, hoe meer mensen ik sprak, hoe meer ik begreep dat ik voor mijn zoektocht ook veel dichterbij huis moest zijn. Letterlijk – omdat ervaring soms haar eigen antwoord vormt.

Zo leerde ik dat we elkaar al eeuwen verhalen over jaloezie en rivaliteit tussen broers en zussen vertellen, en dat die verhalen onze kijk op de komst van de tweede beïnvloeden (hoofdstuk 1 en 2).

Terwijl ik me verdiepte in hoe het geheugen werkt na de geboorte van een baby, merkte ik bij mijzelf dat mijn herinneringen aan de eerste en de tweede door elkaar gingen lopen. Ik kwam erachter dat herhaling ook een vorm van vernieuwing kan zijn, een die een nieuw soort vreugde met zich meebrengt (hoofdstuk 3).

Ik ontdekte dat er wetmatigheden zijn in de wijze waarop broers en zussen elkaar beïnvloeden. Maar tegelijkertijd drong het tot me door dat die wetmatigheden ons lang niet alles vertellen – mijn eigen kinderen, en ook mijn eigen zusje, maakten dat voortdurend duidelijk (hoofdstuk 4).

Naast de wetenschap begon ik daarom steeds beter te kijken naar mijn eigen gezin – en naar wat het betekent dat dit nu uit vier leden bestaat (hoofdstuk 5). Wie twee kinderen heeft, leerde ik, moet soms moeite doen om die twee kinderen los van elkaar te zien, want vergelijken zit de mens in het bloed (hoofdstuk 6).

Bijna verdwaalde ik in de literatuur over het geboortevolgorde-effect: de theorie dat de eerste en de tweede ieder op hun eigen manier worden gevormd door hun positie in het gezin. Tegen de tijd dat ik de weg weer had gevonden, wist ik hoe volkswijsheden werkelijkheid kunnen worden (hoofdstuk 7 en 8).

Terwijl ik sociologische en economische artikelen bestudeerde over hoeveel tijd twee kinderen hun ouders kosten, merkte ik dat die kinderen nog iets heel anders doen met de tijd: ze vervormen de manier waarop we als ouders de tijd *beleven*, en dat is minstens zo ingrijpend (hoofdstuk 9 en 10).

Lezend over demografische ontwikkelingen, en in gesprekken met de ouders om mij heen, kreeg ik door hoe sterk de komst van een kind is verbonden met factoren buiten je gezin. Met culturele

normen, bijvoorbeeld, en economische omstandigheden en institutionele voorzieningen. En zelfs met het klimaat (hoofdstuk 11).

Gaandeweg begon ik te begrijpen dat onze verwachtingen van de tweede niet alleen een basis hebben in het verleden, maar ook een stempel drukken op het heden – en op de toekomst.

De tweede is de weerslag van een zoektocht die zich deels in de wetenschappelijke literatuur afspeelde en deels in mijn eigen huis. Dit boek is ontstaan door iets met de natuur, nieuwsgierigheid, en bovenal verlangen: het grote verlangen om het tweede kind én de tweede keer beter te begrijpen.

1. 'Er komt een baby bij'

Een kleine geschiedenis van de jaloezie

In het voorjaar waarin ik in verwachting ben van mijn zoon, doet mijn vader mijn dochter een prentenboek cadeau. *Er komt een baby bij*, heet het, van John Burningham en Helen Oxenbury. De vertelling begint wanneer een jongetje van zijn moeder hoort dat ze een baby in haar buik heeft. Op de pagina's die volgen zijn de fantasieën verbeeld die zich in zijn hoofd ontspinnen. Wat zal er gebeuren als de tweede er eenmaal is?

In een van die fantasieën is de baby aan het koken en wordt de hele keuken vies, in een andere werkt de baby bij een bank en smijt hij letterlijk met geld. Even later verzorgt de baby de dieren in de dierentuin, met chaos tot gevolg.

Of de baby niet gewoon weg kan, wil het jongetje weten. 'We hebben hem toch niet nodig?'

Avond aan avond lees ik mijn dochter uit het boek voor. Ik probeer te peilen of haar gevoelens net zo gemengd zijn als die van de protagonist, maar ze geeft weinig prijs. Haar belangstelling gaat vooral uit naar de stippeljurk van de moeder, de grote coupe ijs die de zoon in een restaurant geserveerd krijgt en de namen van de verschillende dieren in de dierentuin. Voor zover ik kan inschatten, gaat de grotere boodschap aan haar voorbij, zijn alleen de details aan haar besteed.

Ik vraag me af wie precies het beoogde publiek is van deze vertelling, wie er voorbereid moet worden, en op wat.

Het is misschien wel een van mijn vroegste herinneringen: dat mijn zusje er ineens was. Bijna drie was ik, en er heilig van overtuigd dat mijn ouders zich vergist hadden in haar naam.

Van haar komst is me vooral die ontgoocheling bijgebleven, over dat ze eigenlijk anders heette, en dat het niet in mijn vermogen lag de vergissing recht te zetten.

De jaren die volgden maakten mijn zusje en ik voornamelijk ruzie – onophoudelijk, keihard en tot fysiek geweld aan toe.

‘Jullie karakters botsten’, is hoe mijn moeder het nu verklaart.

‘Jij ergerde je aan mij’, zegt mijn zusje.

Misschien was ik gewoon jaloers.

De eerste moord in de Bijbel – die op Abel, door Kaïn – is het gevolg van broederlijke jaloezie. Veel van Shakespeares plots draaien om jaloerse broers en zussen. En ook in de sprookjes van Grimm, waaruit ik mijn dochter geregeld voorlees, keert jaloezie tussen kinderen uit hetzelfde gezin geregeld terug.

Het is een wonderlijke paradox: hoewel we geloven dat het goed is voor kinderen om op te groeien met een broer of zus, vertellen we al eeuwenlang verhalen over hoe broers en zussen elkaar het leven zuur maken.

‘Lang beschouwde ik mijn zusje als een indringster’, schreef de Amerikaanse auteur Helen Keller in 1903. ‘Ik wist dat ik nu niet meer moeders enige lieveling was, en die gedachte maakte mij erg jaloers.’ In haar autobiografie vertelt Keller over de keer dat ze in een vlaag van woede de wieg met baby en al omverwierp: ‘Mijn

zusje had wel dood kunnen zijn, als mijn moeder haar niet had opgevangen.’²

‘Een dik, monsterlijk wezen had plotseling de hoofdrol ingenomen’, zo herinnerde regisseur Ingmar Bergman zich de geboorte van zijn zusje. Bergmans poging de baby te wurgen mislukte – in zijn autobiografie beschrijft hij hoe hij op een stoel was geklommen om bij haar wiegje te komen, maar uitgleed en op de grond viel.’³

Een vriendin, net als ik de oudste thuis, vertelt over een oude video-opname waarin haar jongere zusje, dat net leert lopen, trots van de stenen keukenvloer overeind krabbelt en richting de camera wankelt – om vervolgens bruut door het gebalde vuistje van mijn vriendin op haar hoofd te worden gestompt.

Of de baby niet weg kan. We hebben hem toch niet nodig?

Voorafgaand aan mijn tweede zwangerschap zag ik in de uitbreiding van ons gezin alleen maar voordelen voor mijn dochter. Ik dacht steeds aan mijn zusje en mijzelf: dat niemand zo precies weet waar ik vandaan kom als zij, dat er niemand is met wie ik zo goed over mijn ouders kan roddelen als met haar, en dat het zo prettig is om op die manier gekend te worden, en om iemand op die manier te kennen.

Voor mijn dochter wenste ik hetzelfde: een bondgenoot. Maar nu het voorjaar op z’n eind begint te lopen en die bondgenoot zich bijna aandient, merk ik dat mijn gedachten verder teruggaan. Namelijk, naar onze kindertijd. En dan wordt het beeld minder fraai – want onze ruzies eindigden pas toen ik op kamers ging, anderhalf decennium aan oorlogsvoering later.

Is een tweede eigenlijk wel zo’n goed idee?

’s Avonds, als mijn dochter slaapt, klik ik me een weg door een pastelkleurig online ouderforum, gevolgd door even pastelkleurige opvoedwebsites en moederblogs. Het is makkelijk verdwalen hier,